

چگونه برای
فیلم مستند
فیلمنامه
بنویسیم؟

تریشا داس
زهره زاهدی کرمانی

www.ketab.ir

سرشناسه: داس، تریشا، ۱۹۷۶ م. - Das, Trisha
عنوان و نام پدیدآور: چگونه برای فیلم مستند فیلمنامه بنویسیم/ تریشا داس؛

ترجمه: زهره زاهدی کرمانی.

مشخصات نشر: تهران: جامعه نو، ۱۳۹۱.

مشخصات ظاهری: ۱۱۲ ص.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۱۸۲۶-۶-۲

وضعیت فهرست نویسی: فیا

یادداشت: عنوان اصلی: How to write a documentary script

موضوع: سینمای مستند - نویسندگی

شناسه افزودن: راهدی کرمانی، زهره، ۱۳۶۲ - مترجم

رده بندی ککهره: ۱۳۹۱ ۲۵۵/۹/۲

رده بندی دیویی: ۷۸/۰۰

شماره کتابشناسی ملی: ۲۹۵۹۰۶

عنوان کتاب: چگونه برای فیلم مستند فیلمنامه بنویسیم.

پدیدآور: تریشا داس.

مترجم: زهره زاهدی کرمانی.

ناشر: جامعه نو، تلفن ۰۲۱۶۶۴۱۹۴۲۰، تلفکس ۰۲۱۲۱۴۹۶۴۲۲

گرافیک و صفحه‌آرایی: آتلیه جامعه نو.

هماهنگی و امور اجرایی: کرم‌رضا خزایی.

نوبت چاپ: اول، پاییز ۹۱.

تیراژ: ۲۰۰۰ جلد.

قیمت: ۵۰۰۰۰ ریال.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۱۸۲۶-۶-۲

مرکز گسترش سینمای مستند و تجربی

تهران، خیابان سهروردی شمالی، میدان شهید قندی، شماره ۱۵

تلفن: ۸۸۵۱۱۴۶۶، نمابر: ۸۸۵۲۸۳۱۱، روابط عمومی: ۸۸۵۱۱۲۸۹

www.defc.ir, www.cinematajrobi.ir

مقدمه مرکز گسترش سینمای مستند و تجربی

«نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْخَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ وَإِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الْغَافِلِينَ» (سوره یوسف، آیه سوم)

ما نیکوترین سرگذشت را به موجب این قرآن به تو وحی کردیم. بر تو حکایت می کنیم و تو قطعاً پیش از آن از بی خبران بودی.

خوش تر آن باشد که سر دلبران / گفته آید در حدیث دیگران (بروی)

قصه گوئی و داستان سرایی از دستمایه های قدیم فرهنگی زندگی بشر است. قصه به دلیل برخورداری از جذابیت و سرگرمی، بهترین بستری برای انتقال مفاهیم، ارزش ها، پیام ها و حتی معارف دینی در وجه عالی آن می باشد.

بهترین و عالی ترین نمونه جذابیت در قصه و داستان گوئی، قصه های هزار و یکشب است. ماجرا از آنجا آغاز شد که حاکمی در قدیم برای سرگرم شدن، به یک زن قصه گو فرصت می داد تا او را به گونه ای با قصه جذب کند تا او پس از شنیدن به خواب برود. افراد زیادی جان خود را به خاطر شکست در جذب حاکم از دست دادند تا شهرزاد قصه گوی معروف ایرانی این خطر را به جان خود خرید و موفق شد به مدت هزار و یکشب متوالی حاکم را به گونه ای

سرگرم کند که حتی یک بار حاکم دچار کسالت و یکنواختی نگردد. یعنی زمانی حدود دو سال و ده ماه تمام هر شب قصه‌ای را برای حاکم نقل کرد که او با اشتیاق تا پایان آن را گوش می‌کرد و آن گاه به خواب می‌رفت. در تاریخ فرهنگ و هنر ایران و شاید جهان چنین تجربه‌ای یگانه است. به احتمال قوی موفقیت داستان‌سرایان بزرگ کشور، همچون فردوسی، نظامی، جامی، مولوی، عمید زاکانی، باباطاهر و... مرهون همین جوهر جذابیت در آثار آنها می‌باشد. جالب است که این گیرایی و شیرینی داستان در گونه‌های مختلف موج می‌زند حماسی، تاریخی، عاشقانه، عارفانه، حکمی و... که این خود نشان از پرباری فرهنگ و هنر زبان فارسی است.

اکنون چیزی حدود بیش از یکصد سال است که قصه‌پردازی بصری یا همان فیلمنامه در عرصه فرهنگ و هنر جهان خودنمایی می‌کند. متن تصویرنوشت یا همان (screen play) همان تغییر سناریو یا فیلمنامه را تداعی می‌کند. تفاوت اصولی و جدی سینمای ما با سینمای غرب این است که آنها یک سابقه ادبیات نمایشی و دراماتیک را در طول چهارصد سال گذشته در قالب رمان، داستان، زندگی‌خودنوشت، سفرنامه و خاطره‌نگاری دارند. اما ما صاحب یک ذخیره هزارساله در ادبیات و قصه‌نویسی هستیم که جوهر خلاقیت و تخیل در آن موج می‌زند. البته میزان بصری بودن در ادبیات غرب، بیش از ادبیات ماست و ما در این زمینه عقب هستیم و هنوز توانایی تصویری کردن شایسته داستان‌ها را آن گونه که غربی‌ها انجام می‌دهند نداریم اما عوامل کلیدی و اصلی فیلمنامه سینمایی یعنی بستر داستانی، موضوع، شخصیت قهرمان (پهلوان) ضد قهرمان و چگونگی به پایان بردن فیلمنامه را داریم. ضمن آنکه اصل اقتباس و استفاده از تجربه دیگران (شاخصی از ماضی فرهنگی) را داریم که می‌تواند به فیلمساز ما کمک شایانی برساند در عین حال نگاه و منظر بومی و ملی نسبت به داشته‌های ادبی و استخراج داستان‌های امروزی از دل آثار گذشته، وظیفه‌ای است که به عهده دست‌اندرکاران سینما هست. بهره بردن از منابع پشته‌های معرفتی دیگر عاملی است که به تقویت موضوع فیلمنامه کمک می‌نماید. آنچه به نظر می‌رسد تفاوت فیلمنامه سینمایی ما و غربیان آن است که در سینمای ما فیلمنامه ضد قصه، بدون طرح و توطئه، پیرنگ محور، موضوع محور، خیلی جایی ندارد و مورد قبول مخاطب نخواهد بود.

بحث بعدی تفاوت جدی کیفیت فیلمنامه در سینمای مستند و سینمای داستانی است به گونه‌ای که مبنای فیلمنامه مستند، تحقیق، پژوهش، علم، تفکر، تجزیه و تحلیل است. در عین حال باید مستندساز خود از موضوع فیلم خود، تحلیل، دیدگاه و منظری داشته باشد، قبل از آنکه وارد عرصه ساخت و تولید شود. مشکل بعدی فیلمنامه مستند جذابیت و وجه سرگرمی آن است که در سال‌های اخیر با به کارگیری سبک‌هایی چون بازنمایی مستند (ماکیومنتری)، درام مستند، ساخت فیلم مستند براساس قالب مستند داستانی، یا شبه داستانی تلاش شده است تا به جذابیت فیلم مستند بیفزایند. چون به هر حال موضوع بکر و تازه تا حدی می‌تواند برای مخاطب جذاب باشد اما در سیر فیلم مستند و فیلمنامه آن باید عوامل دیگری وارد شود تا بتواند به اندازه کافی سرگرم کننده جلوه کند. موضوع رشد فرهنگی، فرهنگ بصری و بوجه و حمایت دیگر محورهای تقویت کننده فیلمنامه مستند و سینمای مستند است. در گذشته تاریخی کشور می‌توان سفرنامه ناصر خسرو قبادیانی و گلستان سعدی را نمونه‌های مستند اجتماعی تلقی کرد چون میزان دقت و ریزنگاری این دو ادیب بی نظیر و قابل تأمل است. به نظر می‌رسد بستر فرهنگی و هنری که برآمده از معارف دینی بوده است بهترین زمینه را برای رشد و بروز استعداد این بزرگان فراهم نموده بود. بنابراین اگر امروزه بخواهیم به قله نگارش فیلمنامه مستند و سینمای مستند و داستانی برسیم باید مقدمات ایجاد این بستر را بار دیگر ایجاد کنیم تا از این مسیر به آثار تولیدی درخشان، در نگارش و فیلم مستند و داستانی در عرصه تولید و تهیه دست یابیم.

متن حاضر تلاشی برای مرور ویژگیهای یک فیلمنامه خوب و مطلوب است که از دل تجربه سالیان یک مستندساز حرفه‌ای برآمده است امیدوارم به میزان مطلوب، آموزش و انتقال تجربه به دست‌اندرکاران سینمای مستند، داستانی و دانشجویان سینما ارائه نماید.

والسلام

شفیع آقامحمدیان

مدیر عامل مرکز گسترش سینمای مستند و تجربی

۹	مقدمه مترجم
۱۱	مقدمه نویسنده
۱۵	فصل اول
چرا نوشتن برای فیلم مستند متفاوت است؟	
۲۱	فصل دوم
معرفی کوتاه سبک‌های مختلف فیلم مستند	
۲۵	فصل سوم
تحقیق کنید، تحقیق کنید، تحقیق کنید و هیچ وقت نگویید که دیگر کافی است	
۳۹	فصل چهارم
عناصر ضروری فیلمنامه‌نویسی	
۸۳	فصل پنجم
درکنار هم قرار دادن اجزای فیلمنامه	
۱۰۱	فصل ششم
نوشتن یک فیلمنامه خوب	
۱۱۱	فصل هفتم
فرمت فیلمنامه	
۱۱۲	منابع

مقدمه مترجم

مستندسازی که شاخه‌ای بزرگ از صنعت فیلم‌سازی به شمار می‌آید، در واقع یک تکنیک فیلم‌سازی، یک سنت سینمایی و شیوه‌ای برای تقابل با مخاطب است.

گسترش روزافزون علاقه‌مندان به این شیوه فیلم‌سازی و پیدایش مستندسازی که معمولاً به دلیل نداشتن تجربه و آموزش لازم، ایده‌های خوب خود را به اصطلاح با ساخت یک مستند ضعیف می‌سوزانند و باعث به هدر رفتن وقت و سرمایه خود و دیگران می‌شدند، مسوولان انجمن PSBT در هند و یونسکو را بر آن داشت تا به فکر سفارش کتابی آن‌لین به نویسندگانی بيفتند که تجربه انتقال اصول مهم و پایه‌ای سینمای مستند را به علاقه‌مندان داشته باشد. برای این کار تریشا داس، فیلمنامه‌نویس و مستندساز هندی‌تبار انتخاب شد که سابقه ساخت ۴۰ فیلم مستند را در پرونده کاری خود و تجربه نگارش کتاب «هنر مصاحبه تلویزیونی» را داشت.

کتاب «چگونه برای فیلم مستند فیلمنامه بنویسیم» در سال ۲۰۰۷ آماده و به صورت آن‌لین (روی اینترنت) در دسترس علاقه‌مندان قرار گرفت. این کتاب در دل خود به آموزش اصول فیلمنامه نویسی پیش از شروع تصویربرداری

و پس از پایان تصویربرداری می‌پردازد و مهم‌ترین نکته درباره آن، ارائه مثال‌هایی است که مستندسازان مشابه آن‌ها را در فیلم‌های دیگر ندیده‌اند و تمامی مثال‌ها به صورت ایده‌های جدید برای آنان مطرح می‌شود.

لازم به ذکر است کتاب «چگونه برای فیلم مستند فیلمنامه بنویسیم» اکنون به عنوان بخش اول از مجموعه فیلم‌سازی مستند ارائه می‌شود و در ادامه آن به کتاب «کارگردانی مستند» خواهیم پرداخت.

مقدمه نویسنده

جین فولر (Gene Fowler) یک بار گفت نوشتن ساده است. من حرف او را قبول دارم و در اینجا می‌خواهم این نکته را هم اضافه کنم که وقتی آن دسته کاغذ سفید را در مقابل خود می‌گذارید، باید بدانید چگونه شروع کنید و تا زمانی که احساس کنید مغزتان از شدت نوشتن به خونریزی افتاده است، دست از نوشتن برندارید.

خوب زمانی که می‌خواهید آنقدر خوب بنویسید که مغزتان به خونریزی بیفتد، پس بیاید و فیلمنامه فیلم مستند بنویسید.

اغلب در زندگی واقعی، عقاید و احساسات، ذهنیات و آرزوها در شرایط مختلف در یکدیگر حل می‌شوند. در فیلم، اگر ما یک جسد را ببینیم، مستقیماً واکنش احساسی نشان می‌دهیم و حتی ممکن است به زندگی خود برگردیم و به این فکر کنیم که ما ممکن است چگونه بمیریم. اما اگر در خیابان و درست در مقابل چشمان خودمان یک جسد را ببینیم که بر اثر

تصادف راندگی کشته شده است، ممکن است اولین واکنش ما این باشد که پس از کنار رفتن آن حس دردناک اولیه، شوکه شویم.

به هر حال زمانی که تجربه عملی یک اتفاق به پایان می‌رسد، کار احساسات شروع می‌شود. در زندگی واقعی، تجارب با گذشت زمان معنی‌دار می‌شوند، اما در زندگی غیر واقعی این تجارب فقط در لحظه‌ای که اتفاق می‌افتد، معنی‌دار هستند.

یک فیلمنامه اگر به خوبی نوشته شده باشد، قادر خواهد بود تا به راحتی به آفرینش احساسات و تجلی آن‌ها در وجود مخاطب بپردازد. این یکی از دلایل مهمی است که شیوه کاری بسیاری از فیلم‌سازان را در نقدهایی که بر آثارشان می‌شود توجیه می‌کند.

متأسفانه همیشه فیلمنامه در فرایند تولید یک فیلم مستند دست‌کم گرفته می‌شود. در مدارس به هنرجویان می‌گویند فرآیند ساخت فیلم‌های مستند باید روان و ذاتی باشد، چرا که فیلم‌ساز اثر خود را با توجه به تجربیاتی که از قبل داشته است، می‌سازد.

بسیاری از فیلم‌سازان پس از تصویربرداری به نوشتن فیلمنامه می‌پردازند و در واقع نماهایی را که تصویربرداری کرده‌اند، پیش از تدوین و پس از تصویربرداری روی کاغذ مرتب می‌کنند.

این فرآیند ساخت فیلم مستند با شکل‌های مختلف فیلم مستند همخوانی دارد. خصوصاً زمانی که فیلم‌ساز مجبور می‌شود ناگهان دوربین خود را روشن کند و به ضبط یک اتفاق مهم مثلاً سیاسی بپردازد که در لحظه رخ می‌دهد.

به هر حال در بسیاری از فیلم‌ها، فیلمبردار در آغاز راه، خود را در این شرایط می‌یابد که به یک سؤال بزرگ که به ذهنش رسیده است پاسخ

گوید: «از چه چیزی تصویری برداری کنم؟» در اینجا مهم است که کارگردان پیش از شروع فیلم، فیلمنامه‌ای در اختیار داشته باشد که به خوبی نوشته شده است؛ حتی اگر همه چیز در زمان تصویربرداری تغییر کند.

اغلب تهیه یک فیلمنامه قبل از شروع فیلمبرداری می‌تواند مهم‌ترین نکته برای ایجاد تفاوت بین فیلم خوب و فیلم بد باشد یا در بهترین و خوشبینانه‌ترین نگاه، تفاوتی باشد بین فیلم خوب و فیلم خوب‌تر.

دو مرحله برای نوشتن فیلمنامه یک فیلم مستند وجود دارد:

۱. فیلمنامه‌ای که قبل از شروع تصویربرداری نوشته می‌شود.

۲. فیلمنامه‌ای که پس از پایان تصویربرداری نوشته می‌شود.

فیلمنامه‌ای که قبل از شروع تصویربرداری نوشته می‌شود: این شیوه مثل آن است که شما یک نقشه بزرگ و کامل را وقتی به یک سفر جاده‌ای می‌روید، همراه خود ببرید. در این راه ممکن است به تعدادی از موانع کشف نشده برخورد کنید که از حضور آن‌ها در نقشه‌ای که همراه دارید، خبری نیست یا اتفاقات غیرقابل پیش‌بینی برایتان پیش بیاید.

شما ممکن است تصمیم بگیرید از مسیرهای مختلف که نقشه برای شما مشخص کرده است، بروید. یک نقشه به شما کمک می‌کند در مسیری که طی می‌کنید، از خطر گم شدن مصون بمانید.

در واقع فیلمنامه همچون یک نقشه مفهومی برای روزهایی است که به تصویربرداری فیلم خود می‌پردازید. فیلمنامه تحقیقات شما را منسجم‌تر و خط داستانی را دقیق‌تر می‌کند. توجه داشته باشید که فیلمنامه را باید به گونه‌ای نوشته باشید که فهرست «نما» هایتان آن را در هم نریزد. فهرست «نما» فهرستی برای تولید است که شامل تعداد نماها، توضیحات و جزئیات تولید می‌شود.

نگارش فیلمنامه پس از تصویربرداری: این نوع نگارش، آخرین مدل فیلمنامه است که اغلب حتی به عنوان بازنویسی فیلمنامه اول (قبل از شروع تصویربرداری) هم از آن استفاده می‌شود.

این فیلمنامه در زمان بین پایان تصویربرداری و شروع تدوین نوشته و آماده می‌شود. فیلمنامه‌ای که پس از شروع تصویربرداری نوشته می‌شود، ترکیبی است از نشانه‌های مفهومی، طراحی صداها و در زمان تولید مناسب و لازم به نظر رسیده‌اند و حتی ممکن است شامل هر نوع اطلاعات و دانش جدیدی باشد که در طول راه تولید فیلم، خود را نشان داده‌اند.

فیلمنامه‌ای که پس از تولید نوشته می‌شود، ابزار دست تدوین‌گر فیلم هستند به حساب می‌آید که به وسیله آن، اطلاعات دقیقی از جای برش‌ها و قرار دادن نشانه‌های تصویری به دست می‌آورد. این فیلمنامه مفهوم و توصیفی است از کل کاری که انجام شده است. البته باید چند جای خالی هم برای خلاقیت در زمان تدوین برای تدوین‌گرتان باقی بگذارید.

هر دو شیوه نگارش فیلمنامه (پیش از شروع تصویربرداری و پیش از شروع تدوین) در واقع زمان‌های متفاوتی هستند که برای انجام یک کار انتخاب می‌شوند.